

Magdalena Gomulka

Zakład Historii Książki
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Biblioteka Śląska w Katowicach
e-mail: mgomulka@gmail.com

Narodowy Zasób Biblioteczny w świetle zmian prawnych

Abstrakt: W artykule zostały omówione akty prawne z zakresu narodowego zasobu piśmiennictwa w ujęciu chronologicznym. Ich analiza pozwoliła na wyszczególnienie kompetencji Krajowej Rady Bibliotecznej i Rady ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego (NZB). Na tej podstawie zostały także opisane wymagania, jakie muszą spełniać biblioteki, aby ich zasoby zostały włączone do chronionych zbiorów. Przeanalizowano wpływ środowiska bibliotekarskiego na formułowanie przepisów określających NZB.

Słowa kluczowe: Biblioteka Jagiellońska. Biblioteka Narodowa w Warszawie. Krajowa Rada Biblioteczna. Narodowy Zasób Biblioteczny. Rada ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego

Narodowy Zasób Biblioteczny (NZB), określany jako część zbiorów biblioteki, które są unikatowe w skali całego dorobku piśmienniczego, jest bibliotekarską inicjatywą niepowtarzalną w skali świata. Jego główny cel to ochrona dziedzictwa narodowego dla przyszłych pokoleń, w związku z czym księżnice podejmują szereg działań w różnych aspektach: personalnym, technologicznym i organizacyjnym.

Projekt opieki nad cennymi zbiorami regulują przepisy prawne dotyczące ogólnie funkcjonowania bibliotek, Narodowego Zasobu Bibliotecznego, ochrony osób, obiektów i zabytków kultury, zarządzania kryzysowego oraz ewidencji i przechowywania materiałów bibliotecz-

nych. Te regulacje prawne pozwoliły bibliotekom na sformułowanie odpowiednich instrukcji ochrony wyjątkowych części ich zbiorów i na informowanie o nich czytelników.

Geneza Narodowego Zasobu Bibliotecznego

Polskie ustawodawstwo zawiera wiele aktów prawnych wyznaczających bibliotekarzom zadania, określających sposób działania i organizacji bibliotek, metody ewidencji materiałów, otrzymywanie egzemplarza obowiązkowego czy też ochronę wartościowych zbiorów. Na brak prawnej opieki cennych zasobów bibliotecznych zwrócono uwagę już w latach siedemdziesiątych XX w., ponieważ zaobserwowano utracenie wielu cennych księgozbiorów z powodu działań wojennych podczas II wojny światowej. Należy także pamiętać, że na okres ten przypada tworzenie programu SINTO (System Informacji Naukowej, Technicznej i Organizacyjnej), w ramach którego planowano dokonać specjalizacji zbiorów bibliotek naukowych (Stachowska-Musiał, 2007). Inicjatywa trzech największych polskich księżnic: Biblioteki Narodowej, Biblioteki Jagiellońskiej oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, miała na celu ochronę ważnych publikacji przechowywanych w bibliotekach, dopełnianie i wspomaganie systemu informacji zawierającego jak najbardziej kompletny narodowy zasób piśmienniczy. Ten projekt nazywany jest obecnie Narodowym Zasobem Bibliotecznym (Platt, 2007).

W *Ogólnych założeniach programowych i organizacyjnych NZB* precyzyjniej niż w późniejszych przepisach określono zakres ochrony dziedzictwa narodowego. Postulowano gromadzenie wszystkich rękopiśmiennych i publikowanych dokumentów w Polsce oraz za granicą, jeśli dotyczyły one Polski pod względem formalnym lub treściowym. Odpowiednie przechowywanie zbiorów obejmowałoby nie tylko właściwe warunki przechowywania, ale również konserwację zniszczonych obiektów i utrwalenie treści na innych nośnikach. Kompleksowa dokumentacja zbiorów pozwoliłaby na udzielenie wyczerpującej informacji o dokumentach oraz pomogłaby określić plan działania w sytuacjach kryzysowych (Stachowska-Musiał, 2008).

Uzgodniono, że do współpracy zostanie zaproszonych ponad 80 bibliotek szkół wyższych, biblioteki Polskiej Akademii Nauk, biblioteki publiczne i naukowe (muzeów, archiwów, towarzystw naukowych i kulturalnych, kościelne oraz ważnych ośrodków regionalnych). Określono zadania, uwzględniając realną sytuację kadrową i finansową księżnic, które prowadziły prace nad ogólnopolskim katalogiem zbiorów rękopiś-

miennych, kartograficznych, starodruków i projektem mikrofilmowania najcenniejszych zasobów polskich ksiąźnic. Współpraca bibliotekarzy miała także obejmować uzupełnianie *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera od XVI do XIX w. oraz gromadzenie, opracowanie i konserwację zbiorów, udostępnianie informacji, działalność naukowo-badawczą zrzeszonych bibliotek (*Narodowy*, 1977).

Sformułowany 2 stycznia 1978 r. projekt *Statutu Narodowego Zasobu Bibliotecznego* wyszczególnił rodzaje dokumentów zaliczanych do NZB. Były to: druki, rękopisy, ikonografia, kartografia, muzykalia, dokumenty audiowizualne, wtórne i pochodne (reprodukcje oraz katalogi). W koordynowaniu działań bibliotek miały uczestniczyć Rada NZB, Prezydium Rady NZB oraz Sekretariat NZB, który czuwał nad bieżącą realizacją zadań (*Statut*, 1978). Skład i kompetencje Rady oraz Prezydium ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Skład i zadania Rady oraz Prezydium Rady NZB

	Rada NZB	Prezydium Rady NZB
Skład	wszyscy dyrektorzy bibliotek uczestniczących w NZB	przedstawiciele Biblioteki Narodowej, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich oraz wybranych bibliotek uczestniczących w NZB
Zadania	– uchwalanie programu działalności NZB, – analiza sprawozdań Prezydium Rady NZB, – rozpatrywanie wniosków bibliotek i Prezydium Rady, – wybór członków Prezydium Rady, – uchwalanie projektów zmian statutów	– opracowywanie projektów programów NZB, – realizacja programów, – opiniowanie sprawozdań z działalności NZB, – zwoływanie posiedzeń Rady NZB, – powoływanie komisji i określanie ich kompetencji, – podejmowanie uchwał w sprawie uczestnictwa, – rozpatrywanie sprawozdań Sekretariatu NZB, – składanie sprawozdań do Państwowej Rady Bibliotecznej i Rady Naukowo-Programowej Centrum INTE

Źródło: (*Statut*, 1978).

Niestety, projekt ten, mimo iż dobrze opracowany, nie został wdrożony. Kwestia ochrony cennego piśmiennictwa pozostała nieuregulowana prawnie przez kolejne 20 lat.

Obowiązujące przepisy prawne dotyczące NZB

W latach dziewięćdziesiątych XX w. nastąpiła zmiana sytuacji prawnej Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Był to ważny czas z kilku względów. Po pierwsze, zaczął narastać problem biodegradacji kwaśnego papieru wykorzystywanego w publikacjach zwartych i ciągłych w XIX i XX w. Jak wskazuje Ewa Stachowska-Musiał (2008), aby ochronić to piśmiennictwo, stworzono m.in. międzynarodowy program „Pamięć Świata” pod patronatem UNESCO i IFLA, do przeciwdziałania procesowi biochemicznego rozkładu związków. O innych wydarzeniach mających istotny wpływ na ochronę piśmiennictwa pisze Renata Piejko (2008), wymieniając kradzieże cennych druków w Bibliotece Jagiellońskiej oraz tragiczne dla bibliotek skutki powodzi z 1997 r. Skala zniszczeń skłoniła ówczesny rząd oraz dyrektorów bibliotek do objęcia ochroną prawną cennych zasobów bibliotecznych.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, jako zasadniczy dokument legislacyjny, określa nie tylko ogólne zasady organizacji i funkcjonowania polskich bibliotek, ale również jako pierwsza odnosi się do zamysłu utworzenia Narodowego Zasobu Bibliotecznego. W artykule 3. rozdziału 1. ustawy czytamy, że „biblioteka i jej zbiory to dobro służące zachowaniu dziedzictwa narodowego” (*Ustawa*, 1997). Artykuł 6. doprecyzowuje jego ochronę wskazując, iż zbiory bibliotek posiadające szczególną wartość i znaczenie dla kultury oraz dziedzictwa narodowego mają być w całości lub w części włączane do zbioru podlegającego szczególnej ochronie. W dalszej części artykułu ustawy zobligowano Ministra Kultury i Sztuki, aby w drodze rozporządzenia przedstawił wykaz bibliotek, których zbiory utworzą NZB. Rozporządzenie miało również wskazać organizację tego szczególnego zasobu i sposób jego ochrony (*Ustawa*, 1997; Ciechorski, 2012).

Zapisy podkreślają wkład zbiorów Biblioteki Narodowej i Biblioteki Jagiellońskiej w Narodowy Zasób Biblioteczny. Biblioteki te pełnią funkcje księżnic narodowych i otrzymują publikacje z tytułu egzemplarza obowiązkowego, dlatego uważa się, że to właśnie tam zgromadzono 90% powstałych na ziemiach polskich starych druków (Ogierman, 2013).

24 listopada 1998 r. ukazało się Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą Narodowy Zasób Biblioteczny, określenia organizacji tego zasobu oraz zasad i zakresu jego szczególnej ochrony. Wykaz obejmował 55 bibliotek, których zbiory w części lub w całości tworzyły Narodowy Zasób Biblioteczny. Były to biblioteki:

- akademickie (Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie, Politechniki Warszawskiej, Politechniki Wrocławskiej, Szkoły Głównej Handlowej, Biblioteka Jagiellońska oraz biblioteki uniwersytetów w Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Toruniu, Warszawie, Wrocławiu);
- Biblioteka Narodowa w Warszawie;
- Biblioteka Sejmowa;
- Centralna Biblioteka Rolnicza w Warszawie;
- Centralna Biblioteka Statystyczna im. Stefana Szulca w Warszawie;
- Centralna Biblioteka Wojskowa w Warszawie;
- Centralna Biblioteka Polskiego Związku Niewidomych w Warszawie;
- Główna Biblioteka Lekarska im. Stefana Konopki w Warszawie;
- instytutu historycznego (Biblioteka Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie);
- muzeów lokalnych i narodowych (Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, Biblioteka Muzeum–Zamek w Łańcucie, Biblioteka Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie, Biblioteka Muzeum Narodowego w Krakowie, Biblioteka Muzeum Narodowego w Warszawie, Biblioteka Muzeum Tatrzańskie im. dr. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Biblioteka Muzeum Teatralnego w Warszawie);
- Polskiej Akademii Nauk (Biblioteka Gdańska PAN w Gdańsku, Biblioteka Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyńskiego PAN w Warszawie, Biblioteka Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie, Biblioteka Instytutu Filozofii i Socjologii PAN w Warszawie, Biblioteka Instytutu Matematycznego PAN w Warszawie, Biblioteka Instytutu Sztuki PAN w Warszawie, Biblioteka Kórnicka, Biblioteka Muzeum i Instytutu Zoologii PAN w Warszawie, Biblioteka PAN w Krakowie);
- publiczne (Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy, Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Biblioteka Śląska, Książnica Cieszyńska, Książnica Pomorska, wojewódzkie biblioteki publiczne w Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Kielcach, Lublinie, Opolu, Toruniu, Zielonej Górze);
- towarzystw i ośrodków naukowych (Biblioteka i Fonoteka Towarzystwa im. Fryderyka Chopina w Warszawie, Biblioteka im. Zielińskich w Płocku, Biblioteka Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu, Biblioteka, Muzeum i Archiwum Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego im. Stanisława Moniuszki w Warszawie);
- Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (*Rozporządzenie*, 1998).

W wykazie znalazły się najważniejsze księżnice o charakterze naukowym i inne posiadające cenne zbiory. Niestety, zabrakło na niej bibliotek kościelnych różnych wyznań, bibliotek instytucji pozarządowych oraz księgozbiorów prywatnych. Pominięcie ich zdecydowanie uszczupla zbiór chronionego zasobu bibliotecznego (Bieńkowska, 2001).

Omawiane rozporządzenie, choć składa się tylko z 6 paragrafów, określa także cele organizacji wartościowego zasobu. Są to w szczególności:

- optymalne warunki gromadzenia i zachowania podstawowego zbioru publikowanych i rękopiśmiennych dokumentów bibliecznych wytworzonych przez Polaków lub dotyczących Polski, przechowywanych w bibliotekach polskich, oraz dokumentacji o polonikach przechowywanych w bibliotekach zagranicznych;
- prowadzenie pełnej dokumentacji zasobu;
- prowadzenie i upowszechnianie systemu informacji o zbiorach zasobu;
- szczególna ochrona i konserwacja materiałów bibliecznych wchodzących w skład zasobu.

W myśl paragrafu 5. rozporządzenia szczególna ochrona polega na sporządzaniu planu ochrony zbiorów, zabezpieczeniu go przed zniszczeniem w schronach, budowlach ochronnych w obrębie jednostki organizacyjnej oraz na przeprowadzaniu odpowiedniej konserwacji. Należy także pamiętać o ograniczeniu udostępniania tych pozycji wyłącznie do celów naukowych i ekspozycyjnych innym bibliotekom, które mają obowiązek zapewnić należyte warunki ich zabezpieczania. Ostatni postulat ochrony zasobu to utrwalenie go na innych nośnikach (*Rozporządzenie*, 1998; Ciechorski, 2012).

Porównując w tym aspekcie zapisy zawarte w *Ogólnych założeniach programowych i organizacyjnych NZB* z 1977 r. oraz treść ustawy o bibliotekach i rozporządzenia wykonawczego z 1998 r. można zauważyć różnice w pojmowaniu roli organizacji Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Późniejsze zapisy nie precyzują zakresu współpracy pomiędzy bibliotekami, sposobu organizacji zasobu ani standardów ochrony.

Instytucje wspomagające NZB

Ważnymi dla NZB instytucjami są Krajowa Rada Biblieczna (KRB) oraz Rada ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego, umiejscowiona w strukturach Biblioteki Narodowej. Krajowa Rada Biblieczna, działająca przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego na

mocy ustawy o bibliotekach, jest organem opiniującym i koordynującym działania polskich bibliotek (Bieńkowska, 2000; Ciechorski, 2012; Ogierman, 2013).

W skład KRB wchodzi przedstawiciele środowiska bibliotekarskiego i naukowego. Na czele Rady stoi dyrektor Biblioteki Narodowej (dr Tomasz Makowski). Pozostali członkowie to: dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej (prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk), przedstawiciele bibliotek publicznych (Paweł Braun, prof. dr hab. Jan Malicki, Jacek Nowiński, Andrzej Ociepa), pedagogicznych, szkolnych i naukowych (Sylvia Czachowska, Alicja Kuduk, Agnieszka Miśkiewicz, Irena Zalewska), środowisk naukowych (dr Emanuel Kulczycki, dr hab. Jacek Soszyński) oraz środowisk bibliotekarskich (Jan Krajewski, Elżbieta Stefańczyk) i twórczych (Piotr Matywiecki). Przedstawiciele są powoływani przez odpowiednie ministerstwa, którym podlegają, czyli Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (*Skład*).

Podobne zadania, odnoszące się do organizacji i funkcjonowania NZB, wykonuje Rada ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Działalność Rady finansowana jest ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Ogierman, 2013). W jej skład wchodzi dyrektor Biblioteki Narodowej oraz dziewięciu przedstawicieli: Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Biblioteki Narodowej ds. NZB, Krajowej Rady Bibliotecznej, ministrów właściwych ds. oświaty i wychowania, nauki i szkolnictwa wyższego, kultury i dziedzictwa narodowego, prezesa PAN i Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych (Wieczorek, 2011). Na lata 2016–2020 są to: dr Tomasz Makowski, dr Mariusz Dworsatschek, Maciej Dydo, dr Jan Kozłowski, prof. dr hab. Jan Malicki, dr Paweł Pietrzyk, prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk, Ewa Potrzebnicka, Monika Tłustowska i dr Zofia Tylewska-Ostrowska (*Inauguracyjne*).

Rada ds. NZB została powołana na mocy Rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 listopada 1998 r. w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą Narodowy Zasób Biblioteczny. W przeciwieństwie do KRB nie ma umocowania prawnego w ustawie o bibliotekach, dlatego działa na podstawie uchwalonego przez siebie regulaminu, który zatwierdza Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego (tabela 2). Do jej zadań należy określenie optymalnych zasad i zakresu szczególnej ochrony NZB. Rada opiniuje wnioski organizatorów bibliotek o włączenie ich zbiorów do NZB, przedstawia zaakceptowane wnioski podlegającemu ministrowi z uzasadnieniem oraz podaje informacje o stanie chronionego zasobu i planach przyszłej pracy (Ogierman, 2013).

Tabela 2. Porównanie KRB i Rady ds. NZB w zakresie Narodowego Zasobu Bibliotecznego

	Krajowa Rada Biblioteczna	Rada ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego
Rok powstania	1997 r. (na mocy ustawy o bibliotekach)	1998 r. (na mocy rozporządzenia w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą Narodowy Zasób Biblioteczny)
Afiliacja	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Biblioteka Narodowa w Warszawie
Podstawa działania	Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 lutego 2012 r.	Regulamin Rady ds. NZB
Zadania	– opiniuje akty prawne oraz inicjatywy istotne dla rozwoju bibliotek, – stymuluje rozwój najważniejszych przedsięwzięć bibliotecznych	– opiniuje wnioski o włączenie zasobów do NZB, – przedstawia pozytywnie ocenione wnioski Ministrowi Kultury i Dziedzictwa Narodowego, – opiniuje systemy bibliotek, informujące czytelników o NZB, – opracowuje i przyjmuje plany pracy
Skład	dyrektorzy: Biblioteki Narodowej, Biblioteki Jagiellońskiej; przedstawiciele wybranych bibliotek publicznych, pedagogicznych, szkolnych, naukowych, środowisk naukowych, bibliotekarskich, twórczych	dyrektorzy: Biblioteki Narodowej, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich; przedstawiciele ministrów: kultury i dziedzictwa narodowego, edukacji narodowej, nauki i szkolnictwa wyższego; przedstawiciele Krajowej Rady Bibliotecznej, Polskiej Akademii Nauk, Archiwów Państwowych

Źródło: Opracowanie własne.

Zapisy prawne ustawy i rozporządzenia nie wyjaśniły w pełni zasad organizacji Narodowego Zasobu Bibliotecznego przez wyznaczone w wykazie biblioteki. W związku z tym pojawiły się wątpliwości co do kryteriów zaliczania publikacji do chronionego zasobu, sposobu magazynowania i konserwacji czy współpracy książnic w przekazywaniu informacji bibliograficznych (Stachowska-Musiał, 2008).

Kontrola Najwyższej Izby Kontroli

Uchybienia i braki dotyczące zabezpieczenia i warunków przechowywania Narodowego Zasobu Bibliotecznego stwierdziła inspekcja Najwyższej Izby Kontroli w 2000 r. w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz w 29 bibliotekach wymienionych w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 listopada 1998 r. Ustalenia pokontrolne wykazały nieprawidłowości w zakresie zabezpieczenia zbiorów przed włamaniem i kradzieżą, funkcjonowania systemów przeciwpożarowych, udostępniania zbiorów oraz digitalizacji cennych materiałów. Nieprawidłowości te były wynikiem nieprzygotowania przepisów wewnętrznych. Sprawdzano także warunki przechowywania cennego piśmiennictwa – w większości nie spełniały one wymogów temperatury i wilgotności powietrza – oraz zasady przeprowadzania selekcji zbiorów. Wyniki kontroli ujawniły, że konieczne jest zwiększenie środków finansowych przekazywanych bibliotekom przez organizatorów, aby mogły one udoskonalić zabezpieczenia antywłamaniowe, przeciwpożarowe, magazynowe i prace konserwatorskie (Biliński, 2001).

Zastrzeżenia NIK odnosiły się także do kompetencji i roli Rady ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego oraz jej finansowania. Nieprecyzyjne zapisy definiujące NZB spowodowały, że biblioteki nie mogły jednoznacznie określić procentowego udziału wartościowego piśmiennictwa w całości swoich zbiorów. W wystosowanych propozycjach NIK podkreślono potrzebę nowelizacji dotychczasowych aktów prawnych poruszających kwestie NZB (Biliński, 2006).

We wrześniu 2007 r. uczestnicy seminarium pt. „Narodowy Zasób Biblioteczny – potrzeby i możliwości” wystosowali apel do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego o podjęcie starań o ustanowienie wieloletniego programu rządowego ochraniającego zbiory biblioteczne (Piwowska, 2007). Za najważniejsze kwestie uznali m.in. nowelizację przepisów prawnych uwzględniających zalecenia pokontrolne NIK, określenie kryteriów rejestrowania zbiorów, ustanowienie zasad finansowania konserwacji piśmiennictwa oraz organizowania dodatkowych szkoleń i warsztatów z zakresu ich ochrony (Zdunek, 2007).

Aktualnie obowiązujące rozporządzenia

Na początku 2012 r. do Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich (SBP) oraz bibliotek znajdujących się w wykazie wpłynął projekt rozporządzenia w sprawie Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Opinie bibliotekarzy

były jednak krytyczne, gdyż w projekcie tym nie zostały wyjaśnione wątpliwości związane z kryteriami doboru publikacji czy organizacją NZB. W opinii SBP oraz dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie wskazano, że tekst rozporządzenia nie definiuje celów ani zadań NZB, rodzajów upowszechniania informacji o NZB, zagadnień centralnego katalogu komputerowego czy trybu zgłaszania kolekcji przez biblioteki. Nie określa również zasad współpracy i komunikacji pomiędzy księżnicami oraz znosi obowiązek składania sprawozdań przez księżnice o stanie ochrony zbiorów i ich inwentaryzacji (*Opinia*, 2012; *Uwagi*, 2012).

4 lipca 2012 r. ukazało się Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie Narodowego Zasobu Bibliotecznego, stanowiące owoc konsultacji ministerstwa ze środowiskiem bibliotekarzy. Opublikowane rozporządzenie określa w sposób skrótowy cztery kwestie:

- kryteria zaliczania zbiorów do Narodowego Zasobu Bibliotecznego (są to zbiory o wartości historycznej i artystycznej oraz szczególnej dla nauki i kultury);
- wykaz bibliotek, których zbiory zostały zaliczone do cennego zbioru piśmiennictwa (Biblioteka Narodowa, Biblioteka Jagiellońska);
- organizację Narodowego Zasobu Bibliotecznego (podział na kategorie):
 - rysunków o wartości do lub powyżej 12 000 złotych;
 - grafiki, matryc i plakatów o wartości do lub powyżej 16 000 złotych;
 - fotografii, filmów i negatywów o wartości do lub powyżej 6000 złotych;
 - rękopisów o wartości do lub powyżej 4000 złotych;
 - publikacji o wartości do lub powyżej 6000 złotych;
 - kolekcji bibliotecznych o wartości do lub powyżej 16 000 złotych;
 - inne materiały o wartości do lub powyżej 16 000 złotych;
- zasady i zakres szczególnej ochrony zasobu (stworzenie planu działania w sytuacji zagrożeń, uwzględniającego zasoby ludzkie i techniczne, wewnętrzne procedury, organizację systemu monitorowania zagrożeń, sposób i tryb oceniania strat poniesionych w zbiorach).

Rozporządzenie podkreśla także, że informacja o zasobie bibliotecznym musi istnieć w elektronicznej ewidencji rejestrującej sumarycznie i szczegółowo wpływy oraz ubytki zbiorów (*Rozporządzenie*, 2012).

Kierunek przyszłych działań bibliotek

Książnice, które chciałyby włączyć część swoich zbiorów lub wybrane pozycje do Narodowego Zasobu Bibliotecznego, powinny spełniać wymagania określone w rozporządzeniu z 2012 r. W uzasadnieniu skierowanym do Rady ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego najważniejszą kwestią jest wykazanie, że zbiory są unikatowe i posiadają wartość historyczną, naukową, kulturową lub artystyczną. Ponadto, że zostały ujęte w ewidencji elektronicznej, a biblioteka posiada prawidłowo opracowany plan ochrony zbiorów. 22 grudnia 2014 r. do Narodowego Zasobu Bibliotecznego włączono wybrane zasoby Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich oraz Biblioteki Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie.

Prace nad organizacją ochrony, udostępniania i opracowania wartościowego zasobu, których charakter określały wewnętrzne zarządzenia bibliotek wymienionych w rozporządzeniu z 1998 r., często były kontynuowane w księżnicach bez względu na stan prawny. Spełnienie wcześniejszych warunków wiązało się z opracowaniem regulaminów udostępniania i przechowywania oraz wzmocnieniem systemu zabezpieczenia NZB. Istotny wymóg stanowiła informacja o zbiorach, dlatego instytucje na bieżąco uzupełniały kartoteki i wydawały katalogi szczególnie cennych kolekcji czy zbiorów. Częstym zabiegiem było zamieszczanie informacji na stronach internetowych – aktualnie to jeden z warunków dotyczących zaliczenia części zbiorów do NZB. Działalność informacyjna pozwalała także inicjować badania proveniencyjne zbiorów, pomocne w opracowywaniu publikacji informacyjnych (Potrzebnicka, 2008).

Należy podkreślić, że do zrealizowania idei Narodowego Zasobu Bibliotecznego w bibliotekach przyczyniło się powoływanie przez dyrektorów bibliotek wewnętrznych komisji lub wyznaczenie pracowników odpowiedzialnych za ustalenie stanu zachowania chronionych zbiorów i określenie zasad ich ochrony, realizowanych poprzez mikrofilmowanie i digitalizację. Przechowywano dokumentację z przeprowadzanych prac konserwatorskich oraz introligatorskich. W obrębie księgozbioru wyodrębniano cenne piśmiennictwo, które było odpowiednio oznakowane pieczęciami, numerami inwentarzowymi czy naklejkami w celu szybkiej i odpowiedniej identyfikacji obiektów. Ochrona dotyczyła także stworzenia planu ewakuacji i ochrony w przypadku katastrofy (Ogrodzki, 2000; Ogrodzki, 2001).

Najnowszym dokumentem prawnym poruszającym tematykę NZB jest Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 września 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie Narodowego

Zasobu Bibliotecznego. Spis książnic, których zbiory zostały zaliczone do cennych, także poprzednimi zapisami prawnymi, został zaktualizowany. Pełna lista książnic obejmuje: Bibliotekę Elbląską im. Cypriana Norwida w Elblągu, Bibliotekę Naukową Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Bibliotekę Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Bibliotekę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu oraz Wojewódzką Bibliotekę Publiczną im. Witolda Gombrowicza w Kielcach. Dokument umożliwia wskazanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego bibliotekom dopełnienie obowiązków wyodrębnienia zbiorów zaliczonych do Narodowego Zasobu Bibliotecznego i ujęcia ich w ewidencji elektronicznej w określonym czasie (*Rozporządzenie*, 2016).

Podsumowanie

Pomimo że w Polsce idea Narodowego Zasobu Bibliotecznego pojawiła się jako jedna z pierwszych na świecie, to do dzisiaj, niestety, nie sformułowano jednoznacznych kryteriów zaliczania zbiorów do NZB. Uwzględniając zapis ustawy o bibliotekach (art. 6 ust. 3) oraz późniejsze rozporządzenia z 1998, 2014 i 2016 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego wskazał książki, których zbiory zostały objęte specjalną ochroną, ale nie określił, jakie kolekcje mogą być zaliczone do zbioru cennego piśmiennictwa.

Kryteria zaliczania dokumentów do NZB w obowiązującym rozporządzeniu są bardzo szerokie. Wyjątkowa wartość historyczna i unikatowość kolekcji pozwalają na włączenie rękopisów o szczególnych walorach artystycznych i historycznych, w tym również dorobku literatów, naukowców, artystów i osób ważnych, dlatego do chronionego zbioru mogą być włączane maszynopisy na prawach rękopisów, wycinki prasowe, materiały elektroniczne, kserokopie z uzupełnieniami, zbiory ikonograficzne, rysunki, druki artystyczne oraz fotografie. To szczególnie ważne, ponieważ wskazane typy dokumentów bywają unikatami i nie podlegają zasadzie egzemplarza obowiązkowego. Może zaistnieć sytuacja, iż nie będzie ich w narodowych książnicach.

Narodowy Zasób Biblioteczny pozwala chronić cenne piśmiennictwo polskie, stanowiące ważny element dziedzictwa europejskiego, zatem odpowiednie regulacje prawne odgrywają niezwykle istotną rolę w wykształceniu zorganizowanego systemu ochrony zbiorów na najwyższym poziomie.

Literatura

- Bieńkowska, B. (2000). Narodowy Zasób Biblioteczny. *Gutenberg*, (4), 14–15.
- Bieńkowska, B. (2001). Ochrona dziedzictwa narodowego w bibliotekach – potrzeby i możliwości. W: K. Sałaciński (red.), *Ochrona Narodowego Zasobu Bibliotecznego* (s. 5–14). Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Biliński, L. (2001). Ochrona narodowego zasobu bibliotecznego w ocenie Najwyższej Izby Kontroli. *Bibliotekarz*, (12), 2–5.
- Biliński, L. (2006). Zbiory biblioteczne – gromadzenie, w tym zamówienia publiczne, ewidencja, ochrona, selekcja. Wywóz za granicę materiałów bibliotecznych. W: L. Biliński, *Prawo biblioteczne na co dzień* (s. 93–97). Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Ciechorski, J. (2012). *Ustawa o bibliotekach. Komentarz* (s. 21–27). Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Inauguracyjne posiedzenie Rady ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Pobrane z: <http://www.bn.org.pl/aktualnosci/399-inauguracyjne-posiedzenie-rady-ds-narodowego-zasobu-bibliotecznego.html> (24.01.2017).
- Narodowy Zasób Biblioteczny. Ogólne założenia programowe i organizacyjne (1977). Biblioteka Śląska.
- Ogierman, L. (2013). Narodowy zasób biblioteczny. W: A. Tokarska (red.), *Bibliotekarstwo* (s. 214–216). Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Ogrodzki, P. (2000). Ochrona zbiorów bibliotecznych. Część I – zagrożenia. *Systemy Alarmowe*, (2), 7–12.
- Ogrodzki, P. (2001). Wstępna informacja o stanie zabezpieczenia przed przestępczością bibliotek, których zbiory w całości lub części tworzą NZB. W: K. Sałaciński (red.), *Ochrona Narodowego Zasobu Bibliotecznego* (s. 100–103). Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Opinia SBP nt. projektu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Pobrane z: <http://www.sbp.pl/repository/dokumenty/NZB-opiniaSBP13.04.2012.pdf> (24.01.2017).
- Piejko, R. (2008). Narodowy Zasób Biblioteczny – doświadczenia dziesięciu lat. *Biblioteka*, (12), 117–127.
- Piowarska, K. (2007). Podsumowanie ankiety na temat Narodowego Zasobu Bibliotecznego. *Informator Naukowy Centralnej Biblioteki Wojskowej*, (maj–październik), 94–102.

- Platt, D. (2007). Zbiory biblioteczne a dziedzictwo kulturowe Polski – Narodowy Zasób Biblioteczny. *Bibliotekarz*, (1), 3–8.
- PN-ISO 11799:2006. Informacja i dokumentacja – wymagania dotyczące warunków przechowywania materiałów archiwalnych i bibliotecznych (2006).
- Potrzebnicka, E. (2008). Co warto wiedzieć o wymogach przechowywania Narodowego Zasobu Bibliotecznego. *Wiedza Obronna*, (1), 121–127.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 5 listopada 1999 r. w sprawie ewidencji materiałów bibliotecznych (1999). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 93, poz. 1077.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 7 lipca 2001 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie zasad ewidencji materiałów bibliotecznych (2001). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 74, poz. 793.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (2004). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 212, poz. 2153.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (2012). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 0, poz. 797.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 września 2016 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (2016). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 0, poz. 1548.
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 listopada 1998 r. w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny, określenia organizacji tego zasobu oraz zasad i zakresu jego szczególnej ochrony (1998). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 145, poz. 955.
- Skład KRB 2014-2017. Pobrane z: <http://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/krajowa-rada-biblioteczna/sklad-krb-2014-2019> (24.01.2017).
- Stachowska-Musiał, E. (2007). Uwarunkowania prawne a możliwości organizacyjne Narodowego Zasobu Bibliotecznego. *Informator Naukowy Centralnej Biblioteki Wojskowej*, (maj–październik), 8–16.
- Stachowska-Musiał, E. (2008). Ochrona Narodowego Zasobu Bibliotecznego w polskich bibliotekach. *Wiedza Obronna*, (1), 128–134.
- Statut Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Projekt z dnia 2 stycznia 1978 r. (1978) Biblioteka Śląska.
- Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (1962). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 10, poz. 48.

- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (1997). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 85, poz. 539.
- Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 roku o ochronie osób i mienia (1997). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 114, poz. 740.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (2003). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 162, poz. 1568.
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (2007). *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*, 89, poz. 590.
- Uwagi do przesłanego do konsultacji społecznej projektu Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego (projekt z dnia 25 marca 2012 r.). Pobrane z: <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//505/38259/38261/38264/dokument31317.pdf> (24.01.2017).
- Wieczorek, P. (2011). Nowe przepisy dla bibliotek. W: P. Wieczorek, *Nowelizacja przepisów o działalności kulturalnej* (s. 101–102). Sieradz: Wydawnictwo Prawo dla Praktyków Tadeusz Szkudlarek.
- Zdunek, H. (2007). Głos w sprawie narodowego zasobu bibliotecznego. *Po-radnik Bibliotekarza*, (9), 5–7.

Magdalena Gomulka

The Department of the History of Books
The Institute of Library Science and Scholarly Information
The Library of the University of Silesia in Katowice
Silesian Library in Katowice
e-mail: mgomulka@gmail.com

The National Library Resources in the Light of Changes in the Legal Code

Abstract: The article discusses legal acts referring to the national literary resources arranged chronologically. The analysis of these acts enabled the author to distinguish the competences of the State Library Board and the National Library Resources Board (NZB). On this basis the article also describes the requirements which libraries have to meet so that their resources may be included in the category of protected resources. The influence of the library community upon the formulation of regulations defining the NZB was also analysed.

Keywords: The Jagiellonian Library. The National Library Resources. The National Library in Warsaw. The State Library Council. The State Library Resources Board

